

**DUAL TA'LIM SHAROITIDA TADBIRKORLIK
KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING XORIJIY
TAJIRIBASI VA UNI KASBIY TA'LIM TIZIMIGA MOSLASHTIRISH
IMKONIYATLARI**

Tojiyev Sirojiddin Sayriddinovich

Kasbiy ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kasbiy ta'lim tashkilotlari o'quvchilar tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishda dual ta'lim shaklining o'zini ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda dual ta'lim sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlik yo'naltirish, ularda real ish jarayonida mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy ta'lim, tadbirkorlik, kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, ish beruvchilar ehtiyojlari, kadrlar tayyor ta'lim sifati.

Аннотация: В данной статье проанализированы научно-теоретические основы роли дуальной формы обучения в формировании предпринимательских навыков у обучающихся организаций профессионального образования. В исследовании освещена значимость ориентации обучающихся на предпринимательскую деятельность в условиях дуального обучения, а также формирования у них навыков самостоятельного мышления и принятия решений в реальном производственном процессе.

Ключевые слова: Профессиональное образование, предпринимательство, компетентностный подход, дуальное обучение, практико-ориентированное обучение, потребности работодателей, подготовка кадров, качество образования.

Abstract: This article analyzes the scientific and theoretical foundations of the role of the dual education model in developing entrepreneurial skills among students of vocational education institutions. The study highlights the importance of

orienting students toward entrepreneurship within the context of dual education, as well as fostering their ability to think independently and make decisions in real work environments.

Key words: *Vocational education, entrepreneurship, competency-based approach, dual education, practice-oriented education, employers' needs, workforce training, quality of education.*

Jahonda tadbirkorlik faoliyati iqtisodiy o'sishning asosiy manbalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda va uni rivojlantirish ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Xalqaro mehnat tashkiloti, YUNESKOning texnikaviy kasb-hunar ta'limi bo'yicha ixtisoslashtirilgan markazi (YUNEVOK), Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) hamda Yevropa Ittifoqining kasb-hunar ta'limini rivojlantirish markazi (Cedefop) kabi tashkilotlar faoliyatida tadbirkorlik kompetensiyasi tayanch kompetensiyalar qatoriga kiritilib, uni kasb-hunar ta'limi tizimiga integratsiyalash bo'yicha izchil ishlar olib borilmoqda. Xalqaro mehnat tashkiloti va YUNESKO tomonidan birgalikda ishlab chiqilgan hujjatda o'rta ta'lim bosqichida tadbirkorlik madaniyatini shakllantirish strategiyasi asoslangan. Yevropa Ittifoqining tadbirkorlik kompetensiyalari ramkasi (EntreComp) mazkur yo'nalishdagi eng salmoqli konseptual hujjat sifatida tan olinib, u tadbirkorlikni imkoniyatlar va g'oyalarni boshqalar uchun qadriyatga aylantira olish qobiliyati sifatida belgilaydi.

Kasb-hunar ta'limi sohasidagi islohotlarning jahon amaliyotida keng qo'llanilayotgan strategiyasi – samaradorligi isbotlangan xorijiy modelni o'zlashtirish va uni milliy tizimga joriy etishdir. Biroq pedagogika fanida mazkur strategiya bir necha o'n yilliklar davomida jiddiy tanqidga uchrab keldi, chunki ko'plab mamlakatlarda amalga oshirilgan transfer urinishlari kutilgan natijani bermadi. D.Eulerning Bertelsman jamg'armasi topshirig'i bilan bajargan fundamental tadqiqoti aynan shu muammoga bag'ishlangan bo'lib, uning markaziy savoli quyidagicha shakllantirilgan: Germaniyaning dual kasbiy ta'lim tizimi boshqa mamlakatlar uchun namuna bo'la oladimi? Muallifning xulosasi qat'iy: dual tizimni yaxlit holda ko'chirib o'tkazish mumkin emas, chunki u milliy iqtisodiy

tuzilma, huquqiy an'ana va ijtimoiy sheriklik madaniyati bilan chambarchas bog'langan. Transfer faqat tizimning alohida elementlarini qabul qiluvchi mamlakat sharoitiga moslashtirilgan holda amalga oshirilishi mumkin.

Germaniyaning dual ta'lim tizimi jahon kasb-hunar ta'limi amaliyotida eng ko'p o'rganilgan modeldir. Uning mohiyati "ikki o'quv maydoni" tamoyilida ifodalanadi: o'quvchi nazariy tayyorgarlikni kasbiy maktabda, amaliy tayyorgarlikni esa bevosita korxonada oladi. Bu ikki maydon o'rtasidagi muvofiqlik ikki alohida me'yoriy hujjat orqali ta'minlanadi: korxonadagi tayyorgarlik mazmuni federal darajada tasdiqlanadigan ta'lim tartibnomasi (Ausbildungsordnung) bilan, kasbiy maktabdagi ta'lim mazmuni esa ramkaviy o'quv reja (Rahmenlehrplan) bilan belgilanadi. Mazkur ikki hujjatning o'zaro muvofiqlashtirilishi tizimning didaktik yaxlitligini ta'minlaydi. Kasb-hunar ta'limi federal instituti ta'lim standartlarini ishlab chiqish, ularni ish beruvchilar hamda kasaba uyushmalari bilan kelishish va muntazam yangilab borish uchun mas'uldir. Muhim jihat shundaki, standartlarni yangilash jarayoni ijtimoiy sheriklar ishtirokida kechadi va bu tizimning texnologik o'zgarishlarga tez moslashuvini ta'minlaydi.

Germaniya kasb-hunar ta'limida tadbirkorlik komponenti alohida fan sifatida emas, balki bir necha didaktik shakl orqali amalga oshiriladi. Tijorat yo'nalishidagi kasbiy maktablarda o'quv firmasi (Übungsfirma) keng qo'llaniladi, u milliy va xalqaro tarmoqlar orqali birlashtirilgan bo'lib, o'quv firmalari bir-biri bilan shartli savdo aloqalarini yuritadilar. Ikkinchi shakl – o'quvchi korxonalari bo'lib, ular real, ammo kichik miqyosdagi tijorat faoliyatini yuritadilar. Uchinchi shakl – maktab va texnikum o'quvchilari uchun o'tkaziladigan tadbirkorlik tanlovlari. S.Billetning ish joyi didaktik imkoniyati (affordance) konsepsiyasi mazkur shakllarning samaradorligini nazariy jihatdan asoslaydi: o'rganish natijasi muhitning taqdim etadigan imkoniyati va o'quvchining shaxsiy faolligi o'rtasidagi o'zaro ta'sirga bog'liq. O'quv firmasi – aynan shunday boyitilgan didaktik muhitdir.

Shvetsariya modeli Germaniya modeliga tuzilmaviy jihatdan yaqin bo'lsa-da, undan bir muhim xususiyati bilan farq qiladi. U. Renoldning tadqiqotlariga ko'ra, Shveysariya tizimining muvaffaqiyati uning yuqori darajadagi o'tkazuvchanligi

(permeability) bilan izohlanadi: kasbiy ta'lim yo'lini tanlagan yoshlar keyinchalik kasbiy bakalavriat va amaliy fanlar universitetlari orqali oliy ta'limga o'ta oladilar. Bunga modulli o'quv dasturlari, kreditlarni tan olish tizimi va malakalarning milliy ramkasi orqali erishiladi. Shu tariqa kasbiy ta'lim "boshi berk ko'cha" bo'lishdan chiqadi va uzluksiz ta'lim tizimining tarkibiy qismiga aylanadi. T.Deyssinger va P.Gononning qiyosiy tadqiqoti Germaniya va Shvetsariya tizimlari o'rtasidagi farq texnik emas, balki madaniy ekanligini ko'rsatadi: Germaniyada dual ta'lim kasbiy identiklik konsepsiyasiga, Shvetsariyada esa mehnat bozoriga moslashuvchanlik g'oyasiga tayanadi. Mazkur farq milliy tizim uchun muhim saboq beradi: transferda nafaqat tizim tuzilmasi, balki uning madaniy asosi ham hisobga olinishi lozim.

Germaniya dual tizimining yana bir muhim xususiyati – uning miqyosi va institutsional barqarorligidir. Tizim doirasida yuzlab tan olingan kasb bo'yicha kadrlar tayyorlanadi, o'qish muddati kasbning murakkabligiga qarab ikki yildan uch yarim yilgacha davom etadi, vaqt taqsimoti esa odatda haftada uch-to'rt kun korxonada va bir-ikki kun kasbiy maktabda yoki blokli shaklda amalga oshiriladi. Mazkur nisbat pedagogik jihatdan prinsipial ahamiyatga ega: ta'lim vaqtining ko'p qismi real ish muhitida o'tadi va shu sababli nazariy bilim amaliyotga xizmat qiluvchi vosita sifatida o'zlashtiriladi. Milliy tizimda ham ishlab chiqarish amaliyoti hajmi katta – 50410101 kasbi bo'yicha u 810 soatni, ya'ni umumiy yuklamaning 26 foizini tashkil etadi. Demak, tuzilmaviy jihatdan milliy tizim Germaniya modeliga yaqin; farq bu vaqtning didaktik jihatdan qanday to'ldirilishidadir.

O'zbekiston Respublikasi kasbiy ta'lim tizimiga xorijiy tadbirkorlik ta'limi metodikasining kirib kelishi aniq me'yoriy zanjir orqali amalga oshdi. Prezidentning 2024-yil 16-oktabrdagi PF-158-son Farmoni bilan tasdiqlangan "2025–2027-yillarda kasbiy ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi"ning 21-bandi texnikumlar o'quv jarayoniga Germaniyaning ilg'or tajribalari va metodikalari asosida tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv dasturlarini joriy etish vazifasini belgiladi.

O'tkazilgan tahlil asosida xorijiy tajribani milliy kasbiy ta'lim tizimiga moslashtirishning quyidagi mezonlari asoslanadi. Birinchi mezon – kasbga

xoslashtirish: xorijiy metodikaning umumiy mazmuni o'quvchi egallayotgan kasbning kasbiy mahsuloti bilan bog'lanishi kerak. Buxgalteriya yo'nalishi uchun bu shartli savdo do'konini emas, balki buxgalteriya xizmatlari ko'rsatuvchi mikrofirmani tadbirkorlik obyekti sifatida olishni anglatadi. Ikkinchi mezon – dual muhit bilan bog'lanish: auditoriyada o'zlashtirilgan tadbirkorlik mazmuni korxonadagi amaliy faoliyat bilan didaktik jihatdan sinxronlashtirilishi lozim. Uchinchi mezon – realizatsiya darajasi: metodika simulyatsiya bilan yakunlanmasligi, balki o'quvchini real mijoz, real xizmat va real natija bilan bog'lashi kerak. To'rtinchi mezon – kompetensiya ramkasiga ulanish: metodika natijalari ta'lim dasturining kompetensiyalar tizimida o'z ifodasini topishi shart. Beshinchi mezon – baholash muvofiqligi: shakllantirish usuli va o'lchash usuli bir xil tabiatga ega bo'lishi, ya'ni faoliyat orqali shakllangan kompetensiya faoliyat orqali baholanishi lozim. Oltinchi mezon – huquqiy amalga oshiriluvchanlik: taklif etilayotgan yechim amaldagi me'yoriy hujjatlar doirasida joriy etilishi mumkin bo'lishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish – bu uzluksiz va tizimli jarayon hisoblanadi. Kasbiy ta'lim tizimida dual ta'lim shaklini kuchaytirish, ish beruvchilar bilan hamkorlikni rivojlantirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali yuqori samaraga erishish mumkin bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflarni bildiramiz.

Kasbiy ta'lim tashkilotlarida “Jamg'arma o'yini”, “Mikro biznes o'yini” va “Biznesni rejalashtirish” kabi modullar bo'yicha o'qitishni yo'lga qo'yish;

O'z biznesini yo'lga qo'yigan bitiruvchilarni ta'lim muassasalari bilan (feedback) doimiy aloqalarini yo'lga qo'yish;

O'quvchilarni biznes g'oyalarni amalga oshirish uchun biznes rejalar tuzishga o'qitish, ushbu ishlarga samarali faoliyati tashkil qilgan tadbirkorlarni jalb etish;

Biznes rejaga mos anloglarda tajriba ortirishni yo'lga qo'yish;

Biznes rejalar tuzishni va tijorat banklari vakillari ishtirokida ximoya

qilishni tashkil etish;

Texnikumlarning hududida tadbirkorlik, kichik biznes, tomorqa biznesi, issiqxona, parrandachilik, chorvachilik, asalarichilik va servis sohalari bo'yicha tajriba sinov uchastkalari, kichik ishlab chiqarish liniyalari tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 23-oktyabrdagi "Kasbiy ta'lim tizimida boshqaruv samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-190-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 23-oktyabrdagi "Kasbiy ta'lim tizimida islohotlarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-316-son qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2025-yil 26-dekabrdagi Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida so'zlagan nutqlari.
4. D.Euler. Germany's Dual Vocational Training System: A Model for Other Countries – Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2013. – 75 p.
6. R.Holzmann. Building Better Formal TVET Systems: Principles and Practice. – Washington, D.C.: World Bank, 2016. – 132 p.
7. M.Tessaring, P. Werquin. Training for a Changing Economy: The Role of Work-Based Learning. – Luxembourg: Cedefop Publications, 2009. – 104 p.

Internet manbalari:

1. <https://lex.uz>
2. <https://edu.uz>